

РЕЦЕНЗИЯ

По конкурс за заемане на академичната длъжност *доцент*

По направление 2.1. Филология, научна специалност 05.04.17 - Български език (Българска лексикология и лексикография), съгласно обявата в ДВ бр. 62 от 1 август 2017 г.

С кандидат Милена Георгиева Велева, главен асистент в Департамент за езиково обучение в Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Рецензент: Лилия Крумова – Цветкова, професор, д.ф.н., Институт за български език

Гл. ас. д-р Милена Георгиева Велева е единствен кандидат по обявения конкурс.

Милена Велева завършва специалността Славянска филология в Софийския университет през 1980 г. От 1980 до 1984 г. е хоноруван асистент по съвременен български език в Софийския университет, от 1980 до 1999 г. е асистент, старши асистент и главен асистент по български език в Института за чуждестранни студенти, а от 1999 г. до сега е главен асистент в Департамента за чуждоезиково обучение при Софийския университет „Св. Климент Охридски” – София.

През 2003 г. защитава дисертация на тема: *Родовата вариантност при нарицателните съществителни имена в българския език*, 314 с., и придобива образователната и научна степен *доктор*.

Милена Георгиева Велева участва в конкурса с 52 публикации, от тях 25 по темата на конкурса: 1 отпечатана монография, която е хабилитационен труд, един самостоятелно издаден речник, 3 учебника и учебни помагала (учебни ресурси), 14 научни статии (6 в реферирани списания), 6 доклада, публикувани в сборници с трудове от международни и национални научни конференции и др.).

Милена Велева работи основно в областта на българската **лексикология** и **лексикография**. Хабилитационният труд, с който авторката участва в конкурса, е *Историзмите в българския език. Речник на българските историзми*, 266 стр., 2017 г. Изследването е базирано върху голям брой научни статии и доклади, представени на наши и международни форуми, което означава, че теоретичните ѝ постановки са получили оценка от езиковедската общност. Монографията на Милена Велева е принос към българското езикознание, и по-конкретно, към българската лексикология и лексикография. Основните приноси на труда, представени най-обобщено, са следните:

1. Трудът е първото монографично изследване на този тип лексика в българския език. Досега историзмите не са били обект на задълбочено внимание в нашето езикознание.

Проучването на историзмите е извършено върху голям корпус, наброяващ 2694 единици, което е солидна и надеждна база за наблюдения и анализи.

2. Авторката разграничава процесите архаизация и историзация, като характеризира всеки един от тези процеси. По тези въпроси има различни мнения в езикознанието. Тя заявява своето виждане и го защитава.
3. Като разграничава функционално-темпорално маркирана и немаркирана лексика, М. Велева очертава мястото на историзмите в границите на функционално-темпорално маркираната лексика. Същевременно характеризира в достатъчна пълнота останалите типове лексика, притежаващи маркера функционална темпоралност: архаизми, остаряващи думи, неологизми.
4. Последователно и ясно М. Велева изяснява денотативното, конотативното и структурно-езиковото значение на историзмите. Представя разностранна класификация на историзмите: структурна, семантична, според сферата на употреба, според историческата перспектива, етимологична.
5. Характеризира структурната организация на подсистемата на историческата лексика, като очертава системните връзки в нея: в плана на изразяването - омонимни и паронимни, и в плана на съдържанието - синонимни и хиперо-хипонимни.
6. Представена е добре изградена тематична класификация на историзмите. Обособени са 11 основни тематични сфери. В границите на всяка тематична сфера се обособяват групи и подгрупи, в които се вижда умението на лексиколога да долавя и най-тънките семантични признаци, да намира общото и различното в лексикалния материал. Класифицираният материал е изключително богат, и представянето му е направено с голяма вещина, което е голямо достойнство на изследването.
7. Разностранното описание на историческата лексика е изпълнено с много доказателствен материал, в голямата си част нов за изследователите. Поднесени са особено интересни факти, свързани с въвеждането на метричната система в България и деактуализацията на предметричните мерни единици. Интерес предизвикват и данните от словника на Речник на „Грамотите на българските царе” – средновековни писмени паметници от II –та българска държава.
8. Лексикографската част на труда е ценна и приносна. Материалът, включен в него е извлечен от разностранни източници: лексикографски, енциклопедични, исторически. Много широка база, рядко използвана или изобщо неизползвана от лексикографите досега.
9. Лексикографската интерпретация на историзмите е в духа на съвременната лексикография. Достатъчна и съобразена с особеностите на тълкуваната дума е граматическата характеристика, както и функционално-стилистичната квалификация. Изпозвани са типовете дефиниции, характерни за тълковния речник. Богато е представена и последователно отразена вариантността, омонимията и синонимията при историзмите. Много ценни за лексикографията са дефинициите, с богато съдържание, много добра формулировка и, най-важното, с хронотопи, т.е. с темпорално-локални

указания, които са изключително необходими за този тип лексика. Тази лексикографска част е от голямо значение за тълковната лексикография.

10. Стилът и езикът на работата са на необходимото равнище. Текстът е написан достъпно, без ненужно усложняване и излишество на изразните средства.

Безспорно трудът *Историзмите в българския език. Речник на българските историзми* представя Милена Велева като задълбочен изследовател. Според мен обаче съществуват някои въпроси в тая проблематика, които очакват своето допълнително изследване, като напр. въпросът за историческата маркираност на производните имена, образувани от историзми. Може ли думите от деривационното гнездо да се разглеждат изцяло като историзми (напр. така нар. адективни историзми), още повече, че някои от производните може да са образувани в съвремието. Този проблем е важен за лексикографията. Друг дискуссионен въпрос е включването на остаряващи имена (като съветизмите) в границите на историческата лексика и съответно в Речника на историзмите. Проблематичен е и въпросът за отнасянето към историзмите на остарели техни варианти (лексико-фонетични, лексико-граматически и под.), които съчетават особеностите на историзми и архаизми. Авторката включва само част от тези варианти в Речника на българските историзми, като ги определя обикновено като диалектни. За нуждите на тълковната лексикография е необходимо по-категорично характеризиране на тази преходна категория. Границите между историзми и архаизми е много плъзгава и неслучайно досега няма цялостно изследване на тези имена. Появата на този труд дава решение на много въпроси и поставя като бъдеща задача други.

Милена Велева допълва своето изследване със статията *Тематична класификация на историзмите турцизми в българския език*, в която предмет на разглеждане са лексикални единици, заемки от турски език, навлезли в българския език по време на турското владичество. И тук тя представя една богато илюстрирана и убедителна класификация.

Милена Велева има редица значими изследвания в областта на българската **фразеология**. Тя отделя специално внимание на една специфична част от историческата лексика - устойчивите словосъчетания – историзми от типа *килийно училище*, *велик везир* (в статията *За устойчивите словосъчетания историзми в съвременния български език*). Тези названия на неактуални реалии със сложна, разделно оформена структура, но с единно денотативно-сигнификативно значение са предмет на подробно описание. Характеризирани са с оглед на компонентния им състав, на системно-структурните им връзки и отношения в границите на тяхната подсистема, в тематично отношение.

Особен интерес предизвиква проучването ѝ, посветено на традиционната народна метрология (както в монографията ѝ за историзмите, така и в статията *Стари народни мерки за дължина и разстояние в българската фразеология*). Авторката е намерила любопитен материал, който в голямата си част принадлежи към системата на историческата лексика. Акцентът в изследването е в съдбата на тези единици в съвременния български език. Днес голяма част от тях са загубили преките си метрични

значения и са останали в езика като компоненти на фразеологични съчетания. В тези съчетания старите метрични единици запазват връзката си с историческото си метрично значение, така че са свидетелство за някогашното измерване на пространството и времето. От друга страна при някои от фразеологизмите се наблюдава развитие и придобиване на нови, по-абстрактни значения. Тези описани фразеологични единици са част от културно-историческата памет на народа.

Подобна насоченост се наблюдава в изследването ѝ на фразеологизми от типа *архимедов лост, пуническа война* и под. (в статията *Фразеологични единици с компоненти – адективни историзми в съвременния български език*). Това са устойчиви съчетания, съдържащи компонент - производно от име на известна историческа или културна личност, исторически топоним или етноним и под. Компонентът историзъм участва в изграждането на образната специфика и фразеологичното значение на фразеологизма. И тези фразеологизми са тясно свързани с културно-историческото минало, но в случая – на европейската цивилизация.

Обект на изследване от авторката са и фразеологизми с архаични граматически форми (В статията *Архаични форми за бъдеще време в българската фразеология*). Във фразеологията тя търси и открива ценни сведения за историческите промени в граматическия строеж на българския език. В статията тя конкретно открива данни за развитието на формите за бъдеще време в българския език – *видя ща, ща видя, ще да видя* и пр. Анализира семантиката им, групира формите в структурно-семантични групи. Несъмнено изследването е от значение не само за фразеологията, но и дава ценна информация за граматиката на българския език.

Принос към българската **лексикография**, към българската граматика и към историята на съвременния български книжовен език е *Речникът на родовите варианти при нарицателните съществителни имена в българския език*, 195 стр., 2009 г. Авторката изработва този речник след теоретично разработване на проблема за родовата вариантност – тема на докторската ѝ дисертация и на няколко статии. Речникът обхваща 1150 заглавки – актуални и неактуални родови варианти от домашен и чужд произход, присъщи за съвременния български език от неговото начало до днес.

Речникът на родовите варианти при съществителните нарицателни имена е добре обмислен и добре изпълнен лексикографски труд. Ще посоча следните достойнства на Речника:

1. Речникът на родовите варианти при нарицателните съществителни имена е първият по рода си. Той представя цялото многообразие на родовата вариантност от Възраждането до днес. За първи път се събира цялата маса родови варианти в българския език. Екскерпирани са огромен брой източници от Възраждането и съвремието. Този масив сам по себе си е вече богатство, а лексикографски обработен, той несъмнено е ценен източник за изследванията в областта на историята на книжовния език и на лексикологията.

2.Лексикографските принципи на Речника се опират на изпитаните лексикографски принципи на многотомния академичен Речник на българския език. На последователното им прилагане се основават обхватът на словника, граматическите и стилистични бележки, прилагането на дефиниция, илюстрирането на родовата вариантност, справочният отдел, в който се дават сведения за произхода на родовите варианти и за извършените изследвания върху тях.

3.Речникът дава възможност да се проследи пътят на отстраняване на родовата вариантност – преди всичко чрез отпадане на единия от вариантите, който преминава към категорията на редките, а след това на остарелите имена. Основно място в речника заемат двойките неактуални варианти, от които единият е съвременен, а другият остарял.

4.Речникът прави възможно да се видят всички съществуващи в момента родови варианти. Само при б. Г са посочени 14 актуални двойки, а при б. М – 27 двойки. Явно общият им брой е много по-голям от посочения в Официалния правописен речник.

5.Той е ценен източник за решаване на проблеми от областта на езиковата култура. Представеният и обработен материал дава възможност да се решават проблеми от областта на вариантността и дублетността.

Приносите на Милена Велева към лексикологията и лексикографията са пряко свързани с интересите ѝ в областта на **граматиката**. Речникът на родовите варианти е пряко отражение на изследванията на Милена Велева върху граматическия род в българския език. Тя анализира обстойно отношението между граматическия род и естествения пол на назоваваното лице при съществителните лични имена в българския език (в статията *Съотношението род – пол при съществителните нарицателни имена за лица в българския език*). Установява, че не съществува абсолютен изоморфизъм между категориите род и пол. Несъответствие с пола се среща и при трите рода на съществителните имена. Изяснява редица лингвистични и екстралингвистични фактори, които ограничават актуализацията на семантичния признак пол и обуславят несъответствието род – пол.

М. Велева проучва обстойно вариантите форми за мн. число при съществителните имена (в статията *Вариантни форми за мн. ч. при съществителните имена в съвременния български език*). Установява 17 структурни типа на числово вариране, като илюстрира тази вариантност с богат илюстративен материал. Убедително доказва причините за възникването на тези варианти – на първо място исторически, свързани с прегрупирането на стари склонитбени типове в родови класове в резултат на прехода от синтетизъм към аналитизъм. Важно място заема и формалноструктурната аналогия в езиковата система. При съществителните имена от чужд произход вариантността е тясно свързана с адаптацията на имената в българския език. Авторката проследява диференциацията между вариантите, която възниква по различни причини и има различна характеристика – по време на употреба, лингвогеографско разпространение, функционално-стилистична характеристика, с оглед на нормата. Посочва пътя на преодоляване на вариантността.

Изследователката разглежда и конкретни видове вариантност, напр. при многосрични имена от чужд произход (в статията *За вариантите от типа хотспоти – хотспотове в съвременния български език*), като анализира над 100 такива имена.

Предмет на анализ от Милена Велева са и устойчивите съчетания с предложна функция (статията *За устойчивите съчетания с предложна функция в съвременния български език*), една категория изразни средства, определяни твърде противоречиво в нашето езикознание. В статията се прави пълна и убедителна характеристика на тази категория единици – уточняват се най-общите им характерни признаци. Класифицират се въз основа на лексикограматическата принадлежност на основната единица в състава им както и въз основа на формалноструктурните им особености, характеризират се въз основа на синтактичните отношения, които изразяват. Посочват се функционалностилистичните особености на тези имена, причините за количественото им увеличаване в езика.

Изследванията на Милена Велева в областта на българската граматика са безспорно приноси и заслужават висока оценка.

Милена Велева е главен асистент в Департамента за езиково обучение и за нуждите на занятията с чуждестранни студенти от подготвителния курс е изработила няколко **учебни помагала и електронни ресурси**. Подготвеният в съавторство специализиран езиков курс *Увод в езика на лингвистиката*, 145 стр., 1997 г. цели да запознае студентите с основните понятия на лингвистиката. Подбрани са 12 урока с теми, отнасящи се до езика, азбуките, думите, речниците и под. Текстовете и упражненията към тях запознават бъдещите филолози с най-важните, основните знания от областта на лингвистиката, разкриват им същността на научния стил. Помагалото е изработено много добре и без съмнение полезно в обучението за всички, които изучават българския език като чужд.

За нуждите на обучението е изработено и помагало, съдържащо 1000 видови глаголни двойки в българския език. Известно е, че българските глаголи и особено видовете им различия, са изключително тежки за усвояване от чужденци. Подредените по азбучен ред глаголи от несвършен и съответни от свършен вид са добър ориентир при усвояването на нашия език.

Подготвените от Милена Велева в съавторство електронни ресурси, оформени като модул *Български език като чужд за придобиване на културни компетентности*, целят да обогатят знанията на обучаващите се в областта на народната традиция и култура. Урочните единици дават възможност да се съчетаят усвояването на езика със запознаване на студентите с характерни елементи от българската традиционна култура и българската природа.

Милена Велева участва в редица национални и международни конференции, като в докладите си представя свои изследвания в областта на историческата лексика.

Научната и преподавателската дейност на Милена Велева очертават облика на един утвърден, задълбочен и активен изследовател и преподавател, който има значителни приноси в областта на българската лексикология, фразеология, лексикография и граматика. Това ми дава пълно основание да предложа на почитаемото жури на гл. ас. д-р Милена Георгиева Велева да бъде присъдено научното звание *доцент*.

07. 11. 2017 г.

Рецензент:
(Проф. д.ф.н. Лилия Крумова – Цветкова)